

Vitus Bering's grav

REPLIK TIL NATASHA OKHOTINA LIND

AF

SVEND ERIK ALBRETHSEN, ORLA MADSEN &
SØREN GOTTFRED PETERSEN

Lektor Natasha Okhotina Lind (NOL) udgav i *Historisk Tidsskrift* 118:2 (2018), s. 297-327 en artikel med titlen „Arkæologerne og Vitus Bering's grav. En studie i kildetilpasning“. Hovedbudskabet er, at det under ingen omstændigheder var grave fra Den 2. Kamtjatka-ekspeditionens vinterlejr, som sovjetiske og danske arkæologer udgravede på Bering Ø i 1991. For at bevise dette tillægges både levende og afdøde kolleger handlinger og spekulationer, som næppe kan verificeres. Ifølge NOL fandt de sovjetiske arkæologer nemlig også ud af, at det umuligt kunne være Vitus Bering, der blev udgravet. For ikke at blive afsløret i bedraget måtte de russiske arkæologer bl.a. ty til kildetilpasning og nye oversættelser. Langt de fleste af NOL's antagelser af, hvordan kilderne gradvist tilpassedes hos de russiske arkæologer (danskerne opdagede det aldrig), fremstår desværre mindst lige så konstruerede som de oversættelser, NOL mistænker udgravningslederen, Andrei K. Staniukovich, for at have foretaget. Staniukovich kan vi desværre ikke afæske et svar, eftersom han døde i 2015. Til gengæld kan vi se på de hændelsesforløb, som NOL tilskriver os, de danske arkæologer, eller som vi i hvert fald var involverede i.

Helt generelt kendetegnes NOL's analyse af manglende kendskab til landskabet på Bering Ø. Vi mener at vide, at NOL på intet tidspunkt har besøgt stedet, hvor vinterlejren lå, og hvor de tilhørende begravelser fandt sted. I artiklen tages der overhovedet ikke hensyn til de topografiske forhold. NOL mener f.eks., at gravpladsen, som ovenikøbet også skulle være én fælles indviet gravplads med langt flere begravelser end de seks individer, som vi udgravede, skulle ligge syd for vinterlejren. Hvis gravpladsen skulle ligge syd for vinterlejren, må konsekvensen desværre være, at det så næppe er vinterlejren, som Andrei Staniukovich fandt og udgravede her i 1979 og 1981. Der er nemlig ikke plads til den. NOL accepterer imidlertid, at Staniukovichs udgravninger i 1979 og 1981 repræsenterer vinterlejren og dermed det sted, hvor Vitus Bering og hans mandskab overvintrede 1741-42. Det er lidt underligt, at den kan opfattes som sandfærdig, når de få år senere udgravede grave i samme strandvold umuligt kan have noget at gøre med de nærtliggende hyttetomter.

Vi mener ikke, at NOL eller andre har bevist, at det ikke var søfolk fra Den 2. Kamtjatka-ekspedition, heriblandt Vitus Bering, der i 1991 blev fundet og udgravet tæt ved overvintringslejren 1741-42. Da der kun findes indicier i arkæologien, har vi desværre ikke entydigt bevis for, at det er Vitus Berings grav – hvilket vi heller ikke påstår. Vi savner også en forklaring fra NOL på den smedje, som de russiske arkæologer undersøgte sideløbende med vores undersøgelser og udgravning af de seks grave i 1991. Smedjen ligger i en selvstændig strandvold mellem vinterlejren med gravpladsen og Kommandørfloden og dermed adskilt fra hinanden af en tidligere flodseng. Hvem byggede og brugte den: Berings mandskab, eller var det de pelsjægere, som NOL mener, senere blev begravet her?

I det følgende vil vi uddybe vores synspunkter og korrigere unøjagtigheder i NOL's artikel, hvor vi mener, det er relevant og med relation til NOL's kapiteloverskrifter.

Den Dansk-Sovjetiske Ekspedition til Bering Ø 1991 (s. 299 ff.)

Horsens Museum indgik i et samarbejde med sovjetiske arkæologer og øvrige videnskabsfolk alene med det mål at være sparringspartnere i forsøget på at finde gravpladsen og dermed måske også Vitus Berings grav. Det var vores opgave, og det var vores mål! Hvis Vitus Berings grav blev fundet, ville russiske retsmedicinere efterfølgende forsøge at lave en rekonstruktion af Berings fysiognomi. I arkæologiens verden er intet givet, og udfald kan ej forudbestemmes, så det er forkert, når NOL skriver: „På forhånd havde man proklameret at ville finde Vitus Berings grav“ (s. 299).

I 1991-ekspeditionen deltog blot én af Vitus Berings efterkommere, Claes Skat Rørdam, (efterkommer af Vitus Berings søster), og ikke som anført af NOL: „Flere af Berings efterkommere var inviteret med“ (s. 300).

Af presse- og mediefolk deltog journalisten David Sears (*Weekendavisen*), freelance-fotograf Jesper Westley Jørgensen (*Illustreret Videnskab*) og Morten Hartkorn (DR/TVA) som dokumentarist – alle tre selvfinansierede deltagere samt to i allersidste øjeblik af russerne udkommanderede medarbejdere fra sovjetisk stats-tv – en kameramand og en journalist, som fik til opgave at assistere Morten Hartkorn i dokumentationen af vores undersøgelser. Derudover kom der enkelte fra den lokale presse på besøg, men ikke flere end normalt ved arkæologiske undersøgelser. Vi kan derfor på ingen måde genkende NOL's formulering om stort presseopbud: „Der var også både russisk og internationalt tv og presse“ (s. 300). Vi håbede naturligvis at finde gravpladsen og dér måske også Vitus Berings grav, men intet var givet på forhånd, og ingen af os havde lovet hverken pressen eller fondene at

finde graven. Naturligvis ville det være en opsigtsvækkende nyhed, såfremt Vitus Berings grav blev fundet, men slet ikke i den tendentiøse udlægning, som NOL fremlægger: „På forhånd havde man proklameret at ville finde Vitus Berings grav. Var det først sket, stod en afdeling fra Sundhedsministeriets Retsmedicinske Institut i Moskva under ledelse af professor Viktor Zviagin klar til på stedet at tage sig af Vitus Bering og om muligt genskabe hans ansigtstræk“ (s. 299). Og længere fremme: „Alt var forberedt til sensationen, og alle forventede at finde Berings grav“ (s. 300).

Ironisk formulerer NOL følgende: „Sensationen lod imidlertid ikke vente på sig. I løbet af ekspeditionens første dage blev der ved geofysiske undersøgelser fundet en zone med en unormal koncentration af fosfat, hvilket tydede på begravelser. Det blev de danske arkæologer, der fik til opgave at udgrave denne formodede gravplads, og allerede på udgravningens første dag fandt arkæologerne tåknogler. Ingen nærede tilsyneladende tvivl om, at det netop var Kamtjatka-ekspeditionens gravplads, man nu havde fundet. Det gjaldt også de danske arkæologer, der i deres 'Dagbog', som er lagt ud på nettet, skrev om fundet af tåknoglerne 3. august: 'vi kunne fastslå, at vi havde fundet den første af vinterlejrens begravelser'. Området blev derfor straks døbt 'Kamtjatka-ekspeditionens Nekropol'. Stedet lå på toppen af en sandet strandvold ved siden af vinterlejren. Her var det relativt let for afkræftede mennesker at grave om vinteren“ (s. 300).

Desværre har NOL ikke styr på kronologien, hvad angår arbejdsforløb og -fordeling samt på hvilken måde, tingene udviklede sig efter vores ankomst til Bering Ø. Forud for vores afrejse havde vi naturligvis forberedt os, så godt vi kunne, bl.a. ved gennemlæsning af den tilgængelige litteratur og ikke mindst de to vigtigste skriftlige kilder: Georg Wilhelm Steller: *Berings rejse fra Sibirien til Amerika* og Sven Waxell: *Vitus Berings eventyrlige opdagerfærd. 1733-1743*. Ligeledes havde vi studeret, hvad der fandtes af tilgængeligt kortmateriale, udgravningspublikationer etc. Ud fra både skriftlige og arkæologiske kilder såvel som oplysninger om topografiske forhold havde vi hjemmefra en klar idé om, hvor vi ville foretage vores udgravning. Vi havde såmænd afmærket stedet med et kryds på kortet over Kommandørbugten. Vi havde således, inden vi mødte de russiske kolleger og uafhængigt af dem, besluttet, hvor vi ville udlægge de indledende søgegrøfter. Vi vidste godt, at det var en opgave forbundet med risiko for intet at finde, men det er nu engang grundvilkåret i arkæologi. Til gengæld kan man ud fra kendskabet til de mennesker, der foretog begravelserne – og om dem vidste vi, som NOL også accepterer, at de havde boet i den i 1979/81 udgravede vinterlejr – gøre sine overvejelser om, hvor man i 1741-42

ud fra vinterlejrens topografi måske ville foretrække at begrave de døde kammerater.

På ankomstdagen den 2. august 1991 foretog vi umiddelbart efter teltslagning en første besigtigelse af området ved den udgravede vinterlejr og de nærliggende strandvolde. Ud fra de topografiske og geologiske forhold fik vi en klar fornemmelse af, at de formodninger, vi allerede havde haft hjemme ved skrivebordet i Horsens, var ganske fornuftige. At se landskabet i virkeligheden bekræftede således vores antagelser. Om aftenen forelagde vi vores plan for den russiske udgravningsleder, Andrei K. Staniukovich, som tog vores forslag særdeles ilde op. Han mente på det bestemteste, at vi skulle forsøge i dalsænkningen mellem de her liggende strandvolde, thi umiddelbart før vores ankomst til øen var der blevet foretaget flere geofysiske undersøgelser (fra 10. juli og frem), bl.a. en serie fosfatprøver i den vestlige strandvold med den i 1981-udgravede vinterlejr samt i dalsænkningen mod den østligere strandvold. Prøverne viste forskellige anomalier, men et højt fosfattal i dalsænkningen mellem de to ovennævnte strandvolde.

Staniukovich mente, at gravpladsen sandsynligvis kunne findes her. At vi nærmest blev henvist til at skulle grave i den stenfyldte dalsænkning, gav sig efterfølgende udslag i en heftig diskussion, hvor vi holdt fast i vores argumentation, bl.a. under henvisning til Stellers og Waxells beretninger, vores viden om de mennesker, der skulle foretage begravelserne, de topografiske forhold samt det forhold, at de højere fosfattal i dalsænkningen kunne skyldes ophobet organisk materiale fra de mange slagtede blåræve og fækalier fra hytternes beboere. Med nogen modvilje accepterede Staniukovich endelig vores beslutning, idet vi dog så til gengæld gravede et enkelt 1x1 m stort prøvefelt, der i ringe dybde viste, at området var et gammelt, afsnøret flodleje fyldt med sten. Herefter koncentrerede vi os om den fra vinterlejren udgående nord-syd orienterede strandvold.

Efter at vi, det danske team (og ikke som NOL betvivler, s. 305 note 17: „Det var dog næppe de danske arkæologer, der fjernede overfladens græsbevoksning“), havde fjernet den kraftige og stride græsvegetation i det udvalgte område, udlagt målesystem og fikspunkter mv. for den første søgegrøft, kunne vi begynde vores egentlige udgravning med først at fjerne strandvoldens overjord. Det viste sig snart i grøftens profil, at der var forskellige sammensynkninger i de øvre vækstelag. I overfladen kunne vi konstatere svage spor af nedgravninger, som efterfølgende viste sig at være grave.

Hvorfor, hvornår og af hvem området blev døbt „Kamtjatka-ekspeditionens Nekropol“, ved vi ikke. Den dagbog, NOL henviser til som kilde, er en af ekspeditionsdeltagernes helt private dagbogsoptegnel-

ser, som en anden af deltagerne fik lov at låne for i 1999 at lave den vistnok første elektroniske gennemgang af 1991-ekspeditionen dag for dag. Selvom der er tale om en privat dagbog, der kun skulle ses af ganske få, har forfatteren taget flere forbehold, end NOL umiddelbart fremfører.

Med hensyn til gravnummereringen henviser NOL i note 8 til, at vi måske på forhånd hjemmefra vidste, at vi ville finde 13 eller 14 grave. NOL undrer sig over, at der anvendes forskellige numre for gravene. Ved en arkæologisk undersøgelse får hvert anlæg, jordlag osv. et selvstændigt anlægsnummer. Da der ikke må opstå dobbeltnummereringer, anvendes derfor fortløbende nummerering, som anlæggene forsynes med, efterhånden som de fremkommer. Det har absolut intet med forudfattede opfattelser at gøre. Det er en grundlæggende arkæologisk arbejdsmetode. Efterfølgende kan man i formidlingssammenhæng kalde gravene lige, hvad man vil.

Den nye og den gamle Bering (s. 301ff.)

Det er nyt for os, hvis man i dag ikke er i tvivl om, at det ene af de mulige Bering-portrætter, man kender fra før 1991, faktisk forestiller kommandørkaptajnen. Det var man vist ikke klar over i 1991, eftersom det var en væsentlig del af baggrunden for, at arkæologer fra Danmark blev opfordret til at deltage i ekspeditionen. Der var fra sovjetisk side et stort ønske om at få klarhed over, hvordan den store opdagelsesrejsende så ud, bl.a. fordi man stadig portrætterede Vitus Bering i alle mulige sammenhænge og med vidt forskellig fysiognomi.

Som arkæologer fandt vi ikke anledning til at kritisere de gængse retsmedicinske metoder. Vi kender ikke de senere kritikpunkter, NOL nævner. Professor Viktor Zviagin og hans medarbejdere forestod denne del af undersøgelserne. Vi havde ingen grund til at betvivle deres validitet. Danske retsmedicinere foretog samme eller lignende analyser og rekonstruktioner, så der var i 1991 ikke noget odiøst i at genskabe et ansigt ud fra et kranium. Heldigvis lever professor Zviagin endnu, så han kan måske oplyse mere om metodens anvendelighed. Vi afstår fra det, da vi mener, at det ligger uden for vores kompetencer at udtale os om metoders anvendelighed i for os fremmede videnskaber.

Også teorierne om, hvem der er på portrætterne, vil vi lade ligge. Et kig i Beringslægtens slægtsbogs ældre dele viser, at der er en del Vitus Bering'er i slægten.¹ Da mange af dem beklædte betydningsfulde embeder i samtiden, kunne man måske forestille sig, at der var flere, som kunne byde ind på nogle af de forskellige portrætter, der gennem tiden hævdedes at forestille søfareren Vitus Bering.

¹ „Delineatio stirpis Beringianæ“. 1749“, *Arkiv for Genealogi og Heraldik*, 1910.

Vi synes ikke, at det er en helt urimelig tanke, at det kendte portræt med det korpulente ansigt, der hævdes at forestille søfareren Vitus Bering, godt kunne være en yngre udgave af det portræt af Vitus Pedersen Bering, kgl. historiograf, som var søfareren Vitus Berings morbror. Portrættet hænger på Frederiksborg Slot. Ellers er der som sagt andre betydningsfulde Vitus Bering'er fra 1700-årene at henvende sig til.

Kistebegravelsen (s. 304 ff.)

NOL ved forbavsende meget om, hvad der er løbet igennem især vore russiske kollegers hoveder under hele processen med at tilpasse kilderne, både de historiske og de arkæologiske. NOL er således overbevist om, at Staniukovich på forhånd vidste, at der ville komme en trækiste, for den var dækket af plastik. Og Zviagin skulle have udtalt sig om fundet, inden det blev gjort. I forbindelse med plastikken nævner NOL et øjenvidne, som beretter, at plastikken lå over graven med trækisten (grav A12), hvorfor kisten måtte være fundet tidligere. NOL nævner dog i note 17, at vi også skriver om plastikken, men kun i en af artiklerne. Det er imidlertid helt essentielt, at det lige nøjagtig er i den artikel, plastikken er nævnt, og derfor er det tankevækkende, at NOL flytter disse oplysninger ned i en note. Artiklen, som NOL henviser til, er primærpublikationen af udgravningerne og på det nærmeste identisk med den beretning, som ligger i Horsens Museums arkiv.²

Men tilbage til plastikken. Det er korrekt, at vi fandt et stykke plastik, dog ikke i graven med kisten (grav A12), men derimod i vækstlaget ved de to højtliggende grave med skeletter (grav A8 og grav A11) nordøst for grav A12, sådan som det også er beskrevet i primærpublikationen (NOL note 17).

Fundet af plastik medførte nogen diskussion. Vi mente, at det kunne indikere, at nogen havde påtruffet knoglerne, måske i et lille søgehul i forbindelse med gravningerne i årene 1979-81, og at plastikken var lagt ned for at både markere og beskytte knoglerne. Vi spurgte naturligvis vores russiske kolleger, om de kendte til sagen. De bedyrede imidlertid, at de hverken kendte til plastik eller knogler. Så baggrunden for dette stykke plastik er uvist. De allestedsnærværende blåraeve kan måske heller ikke helt frikendes, da der kan have ligget løs plast i området efter udgravningerne i 1981.

Set i relation til NOL's teorier om, hvad der skete i forbindelse med Staniukovichs kildetilpasning, er det vigtigt, at den grav (grav A12), som vi mener indeholdt Vitus Bering, lå ganske urørt. Ingen har væ-

² Orla Madsen, Søren Gottfred Petersen & Ole Schiørring: „Excavating Bering's Grave, Komandor Bay, Bering Island, August 1991: A preliminary Report“, i O.W. Frost (red.): *Bering and Chirikov - The American Voyage and their Impact*, Alaska Historical Society, Anchorage, Alaska, 1992, s. 229-247

ret nede i eller i nærheden af graven i tidsrummet mellem begravelsen og udgravningen i 1991. NOL's teorier om forudgående kendskab til graven er derfor usandsynlige. Graven var ikke erkendt, inden vi fandt den. Denne grav (A12) og det ved nabograven påtrufne plastik har desuden ingen relevans for, hvordan gravene blev fundet.

Som tidligere anført havde vi ud fra tilgængeligt kildemateriale og nærstudier af øens topografi allerede i Horsens besluttet os for at foretage en prøvegravning på dette sted. Staniukovich var indledningsvis imod dette, så at Staniukovich skulle have vidst, hvor grav A12 befandt sig, allerede inden vi begyndte gravningerne, er usandsynligt og dermed svækkes også NOL's videre spekulationer over, hvad der skete i de russiske arkæologers hoveder, efter at de kom tilbage til Moskva. Disse spekulationer kan vel bedst betegnes som tankespind. Det samme gælder NOL's påstand om Staniukovichs historieforklækning, der skulle være foretaget, efter at gravene var fundet. Staniukovich kan desværre ikke forsvare sig, men hele det lange afsnit om, hvordan han oversatte kilderne, for at de skulle se anderledes ud og blev tilpasset fundene fra 1991, er fuldstændig udokumenteret – og efter vores opfattelse usandsynlig.

Den tremmekiste, som grav A12 indeholdt, giver anledning til megen diskussion, som ender med, at NOL ikke mener, det kan været det bræt, som Sven Waxell skriver, at Bering blev bundet og begravet på efter sin død. Waxell skriver, at Bering som den eneste blev begravet på et bræt. Denne beskrivelse har vi opfattet som, at Bering blev begravet med træ – noget af det dyrebareste man havde – mens resten af de døde måtte nøjes med simple jordhuller. NOL inddrager her kontre-admiral Konstantin Shopotov som sandhedsvidne. Han skulle allerede ved udgravningerne i 1991 have talt meget imod, at den døde i grav A12 skulle være Vitus Bering, dels fordi det ikke var et bræt, dels fordi Shopotov mente, at den tremmekiste, der lå i graven, var et simpelt hønsebur. Og endelig manglede det reb i kisten, som Waxell havde skrevet om.

Vi husker Konstantin Shopotov, som ledte de marinarkæologiske undersøgelser, der skulle lokalisere de ankre, som ekspeditionsskibet Sct. Peter rev sig løs fra i november 1741. Vi husker derimod ikke, at Shopotov på noget tidspunkt betvivlede, at det var Bering, der var blevet fundet i grav A12. Det kan selvfølgelig skyldes sproglig misforståelse, der dog forekommer os lidet sandsynlig i og med, at en skarp og dygtig professionel tolk, Sten Toft, deltog i hele forløbet. Shopotov var en af Staniukovichs nære venner, der på linje med os havde ansvaret for dele af aktiviteterne i Kommandørbugten sommeren 1991, herunder de submarine undersøgelser.

Mht. „hønseburet“ – jamen, kig nu lige på det én gang til – størrel-

sen og dets trapezform! Rammekonstruktionen er lavet af lægter af lærketræ og samlet med brug af håndsmedede søm. Konstruktionen er tydeligt bredere i hovedenden end i fodenden ganske enkelt tilvirket til akkurat at kunne rumme et dødt menneske liggende på ryggen. Se på fotos og tegningerne af kisten - den var lavet til en begravelse – og deraf er kistebegrebet kommet ind. En simpel konstruktion, vel nok det tætteste man kunne komme en regulær kiste, specielt taget de vanskelige forhold i betragtning. En hel kiste kunne man ikke ofre – det var skibstræ for dyrebart til. NOL skriver side 308: „Jeg kan kun tilslutte mig Shopotovs opfattelse. Kan man forestille sig, at en kommandørkaptajn, nutidens kontreadmiral, skulle være blevet begravet i et hønsebur“. Nej, og det kan vi heller ikke, og er det grav A12, vi taler om, var det heller ikke tilfældet. I modsætning til de andre døde i rækken af begravede er personen i grav A12 både begravet dybere og langt mere beskyttet end de øvrige. Det er tæt på at være en regulær kistebegravelse, en rammekonstruktion forsynet med et låg af sejldug, der har beskyttet den begravede i forbindelse med den efterfølgende jordpåkastelse.

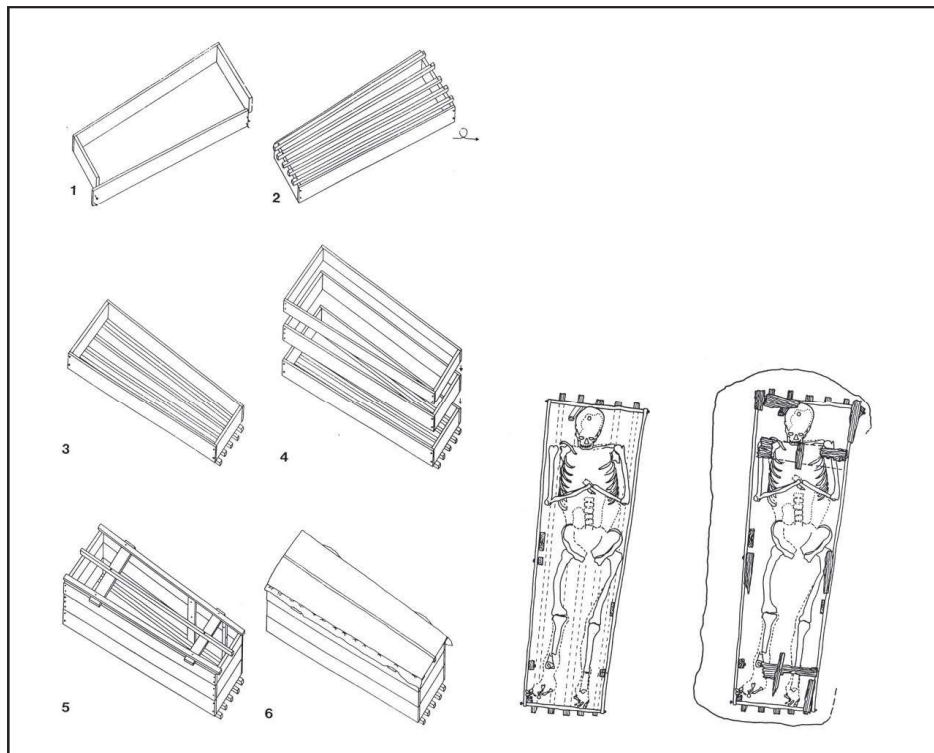

Fig. 1 Hønsebur eller specialfremstillet kiste i grav A12? Netop formen med den bredeste ende, hvor den dødes skuldre skulle være, modsiger teorien om et hønsebur. Desuden er de øverste dele af konstruktionen samlet i graven. Det havde man vel næppe gjort med et hønsebur. Tegning Søren Gottfred Petersen.

Men hvad med rebet? Der var ingen grund til at efterlade det i graven. Alt kunne genbruges i vinterlejren. Reb og tjæret tovværk var dyrebare materialer, som man bl.a. afkogte for at udvinde beg til brug for ny takkelage og tætning i forbindelse med bygningen af overlevesskibet Sct. Peter, som bragte de overlevende tilbage til Kamtjatka i august 1742.³ Vigtigt i denne sammenhæng er modsætningen til de øvrige fem grave, der alle er uden spor af træ eller anden form for konstruktion. Måske var rebet nødvendigt for at fastholde den døde i forbindelse med transporten fra hytte til grav – altså at tremmebunden anvendtes som bære, og rebet så fjernedes, da båren var på plads i det ret dybt gravede hul.

Vedrørende diskussionen om, at de døde er begravet uden tøj: Ja, sådan fremstår de gravlagte i dag. Der kan dog have været tekstiler i gravene. I to af dem var der spor af et sort fedtet lag, som vi – med stor forsigtighed og udokumenteret – har tolket som skind, evt. ræveskind. Udgravningen foregik minutiøst, og på intet tidspunkt kunne vi konstatere nogen spor af tøj eller tekstil, men med de dårlige bevaringsforhold in mente kan de begravede oprindeligt have været påklædte. Vi må dog ikke her glemme, at tøj såvel som træ var nødvendige for de efterlevende pga. kulde m.m. De døde behøvede ingen klæder.

Et omflakkende krucifiks (s. 312)

I to af gravene fandtes hængeskors: et sølvkors i grav A9 og det meget omdiskuterede tinkors fra grav A3. Ifølge NOL tilpasses stoffet igen de tænkte resultater (s. 313). Vi har i vores fremstilling fulgt Kramarenko og Staniukovich: „Only two graves of six reveals objects indicating the dead men’s Christian faith. A very badly preserved four-ended tin breast cross was found in the area of the chest in grave 1 (A3), its size being 58 by 36 mm. Even X-ray examination revealed no images on the cross. Nevertheless the shape of the cross allows to draw certain conclusions on its origin. The kind of four-ended crosses with the blades widening from the center was typical in the 17th-18th centuries for Western Europe rather than for Russia where crosses with widening blades were usually equal-ended and dated from earlier times. The shape of the blade which evidently had keel-like ends makes it possible to compare the cross with a somewhat smaller breast cross found in dug out 4 of the Commander Camp in 1979; the West European origin of the latter is almost indisputable. Tin of which the cross is made is not typical for Russian articles of the kind either. We would suggest

³ Sven Waxel: *Vitus Berings eventyrlige opdagerfærd 1733-1743. Skildret af hans rejsefælle og første officer SVEN WAXELL. Oversat fra det tyske originalmanuskript af Johan Skalberg*, København 1948, s. 99-100.

that the cross being Catholic or Protestant was made in Western Europe or at least in Russia on a West European sample“. Hos Staniukovich og Kramarenko er der ikke megen tvivl om korsets proveniens. Denne har vi, måske naivt, fulgt. Det andet kors, sølvkors fra grav A9, er derimod ifølge Staniukovich uden diskussion russisk. Senere i samme afsnit skriver Staniukovich: „There is no doubt that the crosses found in the graves indicate the confessions of the dead – Catholic or Protestant for Grave A1 (A3) and Russian Orthodox for Grave 3“.⁴

Hvor mange blev egentlig begravet på øen? (s. 313)

NOL har ret, når hun anfører, at der døde flere end de seks, som vi udgravede i 1991. Det havde vi naturligvis kendskab til forud for vores ekspedition i 1991. Efter afslutningen af 1991-gravningen var det meningen, at vi skulle genoptage samarbejdet og udgravningerne i 1992 for at undersøge de bagvedliggende strandvolde, dvs. et mindre område nordøst for gravpladsen. Topografisk kunne de muligvis indeholde grave, men hvis 25 m er for langt væk til at være „nærved“, bliver dette endnu længere væk og vel dermed for NOL endnu mere usandsynligt. Undersøgelserne i 1992 blev imidlertid ikke til noget grundet de store politiske forandringer i Rusland.

I dette afsnit mistænkes Steller for ikke at kunne huske rigtigt og Waxell for at overdrive antallet af døde. Uanset hvad har vi dog svært ved at forestille os én stor samlet indviet gravplads for de døde fra vinterlejren på Bering Ø. Det ville topografisk være svært at finde plads til, med mindre man ville bære de døde op i højlandet, hvor undergrunden desuden er særdeles stenet og hårdere end de løse, sammenblæste strandvolde, som vinterlejrens jordhuler var gravet ned i.

Under alle omstændigheder er der ikke flere grave i den nord-sydvendte strandvold, som både indeholdt vinterlejren og gravpladsen – hverken mod syd ved de nedgravede hytter eller mod nord mod havet. Der kan naturligvis findes flere grave på øen, og vi har aldrig påstået det modsatte.

Mht. hvem der ligger i hvilke grave, har vi hele tiden støttet os til de retsmedicinske udsagn, og det gør vi fortsat. Vi har ikke kompetencer til at vurdere skeletternes alder.

De gravlagtes tænder (s. 317)

NOL er overbevist om, at langt hovedparten døde af skørbug – også Vitus Bering – og at den døde i grav A12 ikke kan være Bering, fordi

⁴ M.L. Kramarenko og A.K. Stanuikovich: *Search for and localization of burial site of the second Kamchatka Expedition in Commander Bay of Bering Island. Scientific Report, Part III*, Moscow 1992, s. 24-25.

hans tænder er bevaret. Derved går hun også imod den vigtigste historiske kilde, G.W. Steller, der beskriver en ganske anden dødsårsag. Steller skriver flere gange om Berings sundhedstilstand både under sejladserne og efterfølgende, da man var i vinterlejren. Den 30. august: „Det, vi havde størst nytte af fra planteriget, var udover de talrige tyttebær og tranebær de herlige antiscorbutiske, karseagtige urter, som jeg samlede til mig selv og kommandørkaptajnen“ – og længere nede i samme afsnit: „Der måtte i sidste ende også gå et lys op for selv de groveste og mest utaknemme folk, da jeg udelukkende med brug af frisk skeurt fik bragt kommandørkaptajnen, som helt havde mistet sine lemmer brug af skørbug og af at ligge for meget, så vidt, at han inden otte dage igen kunne være oppe og gå på dækket, hvor han følte sig lige så frisk som ved rejsens begyndelse. Ligeledes sad tænderne igen fast på de fleste søfolk, efter de i tre dage havde spist den urt, jeg havde anvist“.⁵ Den 6. oktober: „Men hr. kommandøren, som lå med skørbug, der var taget til pga. for megen hvile, var mistroisk og udtrykte sin mistro i en instruks“.⁶ Den 23. oktober: „Nøden og dødsfaldene på vort skib tog i øvrigt så meget til, at det ikke kun var de syge døde, men også folk, der selv mente, de var raske, faldt døde om, når de fuldstændig udmattede blev afløst på deres poster. De små vandmængder, manglen på beskøjter og brændevin, kulde, fugtighed, for ringe påklædning, utøj, frygt og angst var de vigtigste årsager“.⁷ Den 7. november: „Imens kom også hr. Plenisher tilbage med et halvt dusin fjeldryper, som han sendte med løjtnanten (Waxell) ud til skibet, så kommandørkaptajnen kunne få det bedre. Jeg gav yderligere nogle urter med til en salat. Da det blev aften, kogte jeg suppe på et par fjeldryper og spiste denne ret sammen med hr. Plenisher, den unge Waxell og min kosak“.⁸ Den 14. november: „I dag bragte jeg, hr. kommandørkaptajnen en ung havodder, som endnu diede hos moderen, og anbefalede at lade den tilberede som noget frisk. Imidlertid afskyede han denne ret og foretrak at styrke sig på fjeldryper, så længe det gik, og som vort fællesskab gav ham flere af, end han kunne spise“.⁹

Flere steder nævner Steller Berings kost, som ikke ligefrem tyder på, at han led nød, og kun en enkelt gang nævner han, at kommandøren led af skørbug. Den kan dog næppe have kostet ham tænderne, da han så vel ikke havde kunnet spise ryper.

⁵ G.W. Steller: *Berings rejse fra Sibirien til Amerika, kaptajn Vitus Berings opdagelse af Alaska 1741-1742*, Kbh. 1990, s. 85-86.

⁶ Steller, s. 104.

⁷ Steller, s. 105.

⁸ Steller, s. 109.

⁹ Steller, s. 116.

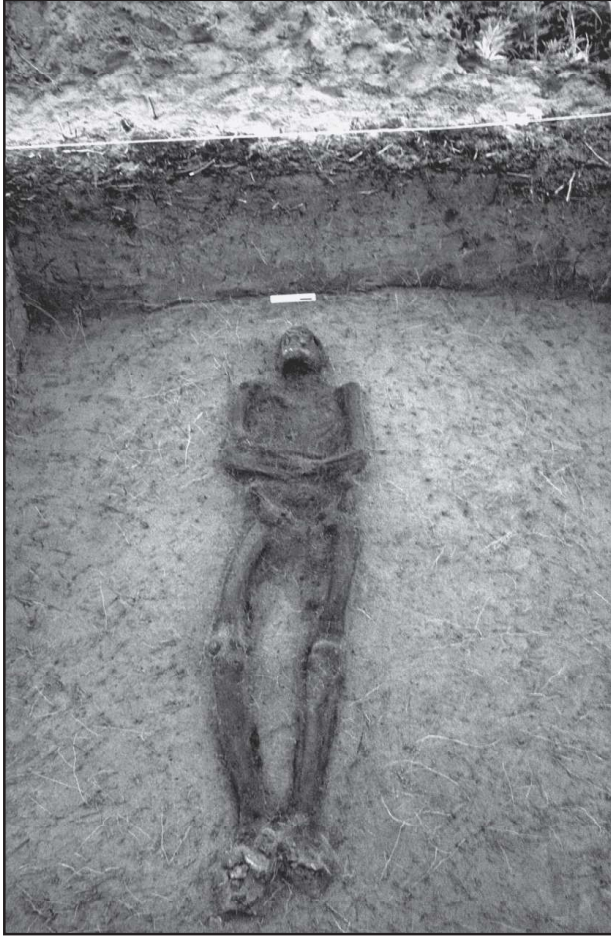

Fig. 2 Skelettet i grav A3 frilagt, set fra øst. Graven indeholder ifølge de antropologiske undersøgelser en ældre mand. Som det fremgår, præges kraniet ikke af mange tænder. Foto Orla Madsen.

Ifølge Steller døde Bering ikke af skørbug, men af en koldbrand som bredte sig fra fødderne til maven og brystet, efter at Bering gennem nogen tid havde lidt af opsvulmede fødder. Steller skriver ikke noget om skørbug i relation til Berings død, hvorfor de øjensynligt fine tænder i kraniet fra grav A12, ikke kan bruges som indikation for, at det ikke er Bering.

Om det gælder de øvrige fem begravede ved vinterlejren, at de heller ikke kan tilhøre mandskabet fra Sct. Peter, er vanskeligere at bedømme. Kraniet fra grav A3 havde ikke mange af tænderne bevaret. Det samme er gældende for flere af kranierne i de øvrige grave. Følger vi Stellers beskrivelser af de af skørbug syge besætningsmedlemmer, skriver han, at tandkødet voksede ud over tænderne, hvorved det blev meget smertefuldt at spise. Han skriver ikke, at søfolkene tabte tænderne, så man kan åbenbart godt dø af skørbug og stadig have tænder i munden.

Ud fra ovenstående mener vi ikke, at NOL har bevist, at de døde generelle sundhedstilstand modsiger, at de skulle have været en del af mandskabet fra vinterlejren.

At den døde i grav A12 af Zviagin er beskrevet med langt bedre fysik end NOL forestiller sig (s. 320), må stå for hendes regning og bygger kun på hendes antagelser.

Hvorfor søgte arkæologerne Berings grav, hvor de gjorde? (s. 318 f.)

NOL's meget lange afsnit handler i bund og grund om to ting: 1) At vi, de danske arkæologer, gravede, hvor de sovjetiske kolleger pegede på, at vi skulle grave. 2) At Staniukovich efterfølgende med forsæt fejl-oversatte de skriftlige kilder, fordi han havde erkendt, at det ikke var Bering, vi havde udgravet.

Lad os se på det første spørgsmål: At vi, de danske arkæologer, søgte graven ud fra de sovjetiske arkæologers oversættelser og videregivne oplysninger, citat: „Nu er det så interessant at vende sig til de danske arkæologers artikler, der afspejler de informationer, de fik fra de russiske arkæologer, inden de begyndte at grave, og som for de danske arkæologer forklarer, hvorfor de gravede netop, hvor de gjorde“ (s. 318). Nej! – sådan hang tingene slet ikke sammen. Som skrevet ovenfor brugte vi Stellers tyske dagbogs danske oversættelse og ikke Staniukovichs russiske oversættelse. I denne står der også „nærved“, og uanset, at NOL over de næste to til tre sider bruger masser af spalteplads på at sætte sig ind i, hvad der mon er passeret gennem især Staniukovichs hjerne, da han „så lyset“ og opdagede, at man alligevel ikke havde fundet Bering, er nærved stadig nærved. Grav A12 og de øvrige grave i rækken ligger i hvert fald arkæologisk set nærved de spor af den formodede vinterlejr, som Staniukovich og hans team udgravede i årene 1979-81. Grav A12 ligger således kun 36 m fra den hytte, man formodede, Vitus Bering beboede og døde i og dermed lidt længere fra den hytte, som Steller antages at have beboet (fig. 3 og fig. 4). Det er „nærved vor bolig“, som Steller skriver, og som nævnt ovenfor var området for, hvor vi mente, gravpladsen kunne findes, krydset af på kortene over Kommandørbugten, inden vi tog af sted fra Horsens Museum. Ud over at det var de sovjetiske kolleger, der havde udgravet vinterlejren og publiceret den og dermed også det kort, vi anvendte, var vi ikke i kontakt med dem, før vi mødtes på Bering Ø i 1991.

Men selvom det så var sket, var resten af historien alligevel faldet til jorden. Den lange diskussion om, hvad Staniukovich gjorde for både, at det skulle være Bering, vi fandt i grav A12, netop af den åbenbart store forskel mellem „ved siden af sin bolig“ (oversættelsen fra 1928) og „ved siden af vor bolig“ til „nærved vores bolig“ (s. 319) har ingen mening, og som nævnt ovenfor falder NOL's påstand jo til jorden, fordi russerne ikke vidste, at strandvolden indeholdt grave. Ja faktisk forstod de ikke, at vi ville grave netop dér, hvor vi gjorde. Skulle man væl-

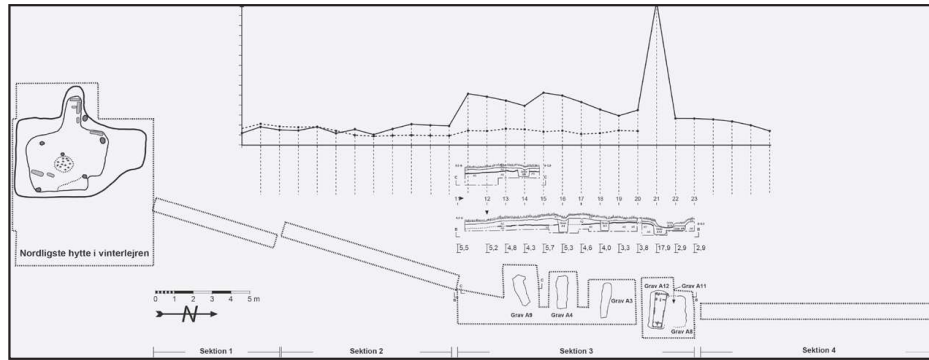

Fig. 3 Delvis sammmentegnet plan af gravpladsen og den nordligste af de nedgravede hytter fra 1979-81-undersøgelsen. Som det fremgår, ligger både boplads- og gravpladsområderne i samme strandvold og ganske nær hinanden. På profiltegningen fremgår også værdierne for de fosfatanalyser, der blevet foretaget, inden og imens udgravningerne fandt sted. Efter: M.L. Kramarenko, A.K. Stanuikovich: "Search for and localization of burial site of the second Kamchatka Expedition in Commander Bay of Bering Island" Scientific Report, Part III, Moscow 1992, p. 34. Tegning Søren Gottfred Petersen.

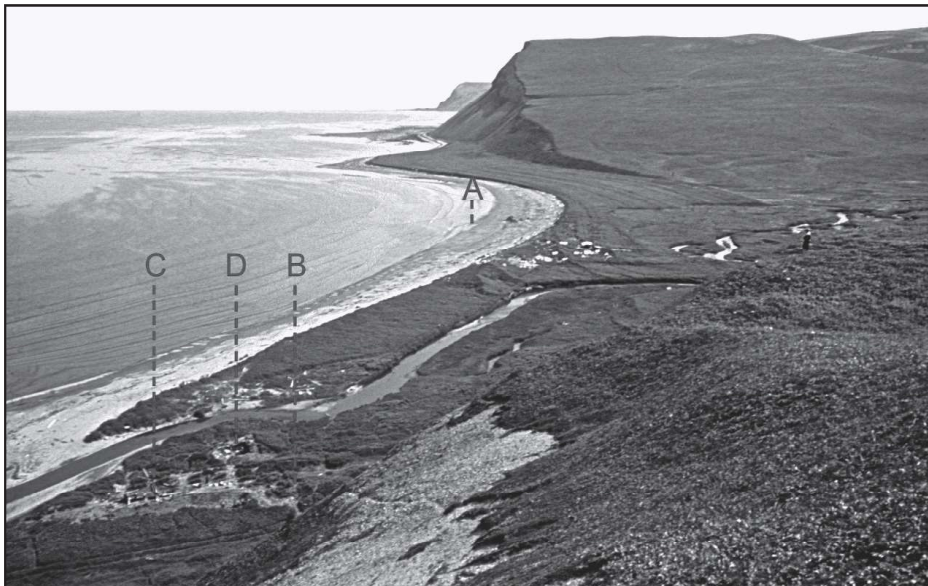

Fig 4: Kommandørbugten set fra nord, her markeret med vigtige aktivitetsområder vedr. Den 2. Kamtjatka-ekspedition. A: Det formodede strandingssted. Her fandtes kanonerne i 1935, 1981 og 1991; B: Strandvolden, hvor de nedgravede hytter blev udgravet i 1979 og 1981; C: Strandvolden, hvor gravene blev fundet og udgravet i 1991; D: Strandvolden med smedjen, som det russiske hold udgravede i 1991. Foto: Søren Gottfred Petersen og Orla Madsen.

ge et topografisk godt og let sted, ville vi som arkæologer umiddelbart vælge strandvolden. Derfor var det for os oplagt og mest naturligt at udlægge søgegrøft i den nordligt beliggende del, netop fordi dette område topografisk set er nærved både Berings og Stellers boliger.

NOL's påstand om, at Staniukovich oversatte anderledes, fordi han fra 1995 var klar over, at det ikke var Bering, man havde fundet (s. 320), vil vi ikke kommentere. De lange udredninger af, hvad Staniukovich tænkte og gjorde for ikke at blive taget i, at det faktisk var et falsum, han havde lavet i 1991 ved at hævde, at de grave, de danske arkæologer fandt og udgravede, tilhørte vinterlejren, er tæt på at være injurerende. Værre bliver det, når NOL's fremstilling af, hvordan gravene blev opdaget, er forkert. Dermed falder hele argumentationen til jorden, men først efter, at der er sat alvorlige videnskabsmoralske spørgsmålstegn ved navngivne, desværre afdøde kolleger.

NOL har ret til at mene, at vi ikke fandt Vitus Bering, og det må hun selvfølgelig også gerne skrive. Men hele det lange afsnit om Staniukovichs kilde- og oversættelsesmanipulation, fordi han ikke ville afsløres i det falsum, er ligegyldig, fordi gravpladsen stadig ligger nærved både den ene og den andens boliger. Det, der i virkeligheden måske gør sig gældende, er, at NOL dels ikke har defineret, hvor mange meter hun mener, at nærved er, dels at NOL som udgangspunkt har sat sig for, at det eneste helt sikre er, at det ikke er Bering, der er udgravet her, og det skriver hun også ærligt og redeligt. For at bevise det anvender hun skrappe og alligevel fuldstændig ligegyldige argumenter. Staniukovichs oversættelser er uden betydning for, hvor vi udgravede de seks grave – de ligger stadig nær vinterlejrens hytter.

De gravlagte uden tæer og fingre

NOL forbigår i tavshed de to meget højtliggende grave ved siden af grav A12 (grav A8 og grav A11). Det var ved disse grave, at ovennævnte plastik blev fundet. Gravene var ganske lave og bar præg af, at de to døde var begravet i hast, den ene muligvis efter at dødsstivheden havde indfundet sig. Bemærkelsesværdigt var det, at ingen af de to skeletter havde bevaret fingre og tæer. Netop dette forhold beretter såvel Steller som Waxell om, nemlig at blårævene nogle gange nåede af æde de dødes hænder og fødder, inden de blev begravet. Selvom blårævene også kan have ædt ekstremiteterne på senere tilkomne døde, er det dog et påfaldende sammentræf mellem skriftlige og arkæologiske kilder.¹⁰

¹⁰ Steller, s. 112. Waxell, s. 82.

Afrunding

Vi mener ikke, at NOL har bevist, at de grave, som de danske arkæologer udgravede i 1991 på Bering Ø, ikke tilhører vinterlejrens afdøde fra Den 2. Kamtjatka-ekspedition og heller ikke, at den afdøde i grav A12 ikke er Vitus Bering. Hele dette næsten krimiagtige *set up*, som NOL rekonstruerer hændelsesforløbet i, kan vi på ingen måde genkende. Der er så mange direkte fejl og udokumenterede formodninger om, hvordan især Staniukovich behandlede kilderne, at det i bedste fald kan betegnes som en god historie. Desværre ligger der nogle meget grove beskyldninger især mod de russiske kolleger. At NOL ikke tror på, at de grave, vi udgravede, tilhørte de i den ved siden af liggende vinterlejrers søfolk fra 1741-42, heriblandt Vitus Bering, er naturligvis NOL's gode ret.

De lange udredninger om, hvad NOL tror, der skete både før, under og efter udgravningerne i 1991, er efter vores overbevisning ikke sandsynlige, og de svækker hele hendes argumentation. Selvfølgelig er der mulighed for, at det ikke var Vitus Bering, der lå i grav A12. Som nævnt er der ingen entydige beviser i arkæologien. Men efter vores bedste overbevisning er der stadig meget, der taler for, at gravene fra 1991-udgravningen rummede besætningsmedlemmer fra Den 2. Kamtjatka-ekspeditionens overvintringslejr, og at den døde i grav A12 er Vitus Bering.

Topografisk set ligger gravene perfekt for vinterlejren og endvidere i samme let bearbejdelige geologiske formation og med samme jordbundsforhold som vinterboligerne. Vi mener, at visse forhold ligger så tæt på oplysningerne i det skriftlige kildemateriale, at sandsynligheden bliver endnu større for, at teorierne er rigtige. Det gælder både Waxells og Stellers i den oprindelige tolkning, ikke NOL's nye, hvor Stellers beskrivelse af gravpladsen og hvem, der ligger hvor, ændres fra at være personbundet til at fortælle noget om Berings sociale sindelag; fra at han (Steller) beskriver præcist, hvem kommandøren (Bering) ligger imellem, til at han blot blev begravet sammen med sine grenaderer osv. (s. 312). Endelig er der et vigtigt forhold: De seks begravelser finder tidsmæssigt sted ret kort tid efter hinanden. Afstanden mellem dem tyder på, at gravene var synlige, da de nye blev anlagt. Grav A11 og A8 må næsten være samtidige. I grav A4 fandtes et stolpespor, der antyder, at der måske her stod et trækors.

Vi vil ikke argumentere hverken for eller imod de pelsjægere, NOL hævder, genanvendte vinterlejren og begravede deres døde her. Hele seks personer øjensynlig inden for relativ kort tid, hvis man ser på gravpladsens ret præcise layout. Det burde have sat sig tydeligere spor

i vinterlejren, men også det kan være vanskeligt at afgøre, især hvis området er ret forstyrret, som det vist var tilfældet her.¹¹ Gravpladsen var til gengæld meget ren og uforstyrret. Det tyder på respekt for stedet på samme måde, som de overlevende umiddelbart før deres afrejse i august 1742 rejste et trækors på gravpladsen. Samtidig skulle det være et tegn på, at man havde taget landet i besiddelse.¹² Gravpladsen var altså markeret, da man tog herfra. Det kan forklare, hvorfor gravpladsområdet er ret uforstyrret i modsætning til vinterlejrens huler, der øjensynlig blev genanvendt. Man har ikke ønsket at grave ned i de døde søfolk.

Som nævnt findes der kun indicier i arkæologien, men via naturvidenskaberne kan man komme ret tæt på beviser. I dag ville vi ikke have foretaget udgravningerne af gravene på Bering Ø uden at inddrage DNA-analyser. De ville have været essentielle for hele bedømmelsen af gravene, også mht. andre aspekter end de slægtslige ved beskrivelserne af de døde.

DNA-analyser er antagelig stadig en løsning, også selvom undersøgelserne fandt sted i 1991. De seks grave blev genbegravet i 1992, så vi ved præcist, hvilke grave der er genbegravet hvor. NOL er meget imod at gravene åbnes igen, og hun er også imod, at der gøres forsøg på at finde andre grave på øen. Det undrer os!! Vi mener, at det netop nu pga. NOL's artikel og de ret alvorlige beskyldninger, hun udsætter både døde og levende kolleger for, er vigtigt, at striden om muligt bliver afgjort. Hvis DNA-analyser er mulige, vil vi sandsynligvis komme tæt på en afgørelse. Vi håber, andre vil støtte os i dette forslag.

¹¹ V.D. Len'kov, G.L. Silantév & A.K. Stanuikovich: *The Komandorskii Camp of The Bering Expedition*, The Alaska Historical Society, Anchorage 1992, s. 42.

¹² Steller, s. 120.